

Staande de zitting : een beschouwing over het onmiddellijkheidsbeginsel

Citation for published version (APA):

Mols, G. P. M. F. (1989). Staande de zitting : een beschouwing over het onmiddellijkheidsbeginsel. Arnhem: Gouda Quint. <https://doi.org/10.26481/spe.19890518gm>

Document status and date:

Published: 18/05/1989

DOI:

[10.26481/spe.19890518gm](https://doi.org/10.26481/spe.19890518gm)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Staande de zitting

Voor Maria, Claire, Violette, Daniël, Iris en Sylvian

Staande de zitting

Een beschouwing over het onmiddellijkheidsbeginsel

Rede

uitgesproken ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van
gewoon hoogleraar in het straf- en strafprocesrecht aan de
Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht
op donderdag 18 mei 1989

door

mr. G.P.M.F. Mols

GOUDA QUINT BV
ARNHEM

1989

Tekeningen: mr. Maria Mols-Kemme

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Mols, G.P.M.F.

Staande de zitting: een beschouwing over het onmiddellijkheidsbeginsel/G.P.M.F. Mols
– Arnhem: Gouda Quint. – III.

Inaugurele rede Maastricht.

ISBN 90-6000-627-5

SISO 395.1 UDC 343.13(043.5) NUGI 694

Trefw.: strafrecht ; Nederland / strafprocesrecht ; Nederland.

© 1989 G.P.M.F. Mols

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotocopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

1. Inleiding

Het is niet dan na enige aarzeling dat ik u de vraag wil voorhouden: waartoe dient het eindonderzoek in strafzaken? Het is als met zoveel vragen. Op het eerste gezicht lijken ze overbodig maar bij nadere bestudering blijken de zo voor de hand liggende antwoorden problematischer dan wordt verondersteld. De vraag naar de betekenis van het eindonderzoek in strafzaken is op zichzelf niet nieuw. In zijn in 1974 verschenen klassiek geworden opstel 'Vooronderzoek of eindonderzoek beslissend?' heeft de Utrechtse strafrechtsgeleerde Pompe al een vinger op deze zwakke plek gelegd.¹ In tegenstelling tot wat de theorie ons wil doen geloven blijkt in de praktijk het voorbereidend onderzoek in strafzaken in verreweg de meeste gevallen beslissend te zijn. En wie denkt dat er sinds Pompe iets fundamenteels gewijzigd is aan deze situatie in die zin dat het voorbereidend onderzoek weer hersteld is in zijn oorspronkelijke status met het accent op het bestanddeel voorbereidend, heeft het mis. Slechts zij die de hoop koesteren dat in het beslissend voorbereidend onderzoek de positie van de verdachte wordt versterkt juist omdat die fase beslissend is voor de uitkomst van het strafproces, hebben het gelijk aan hun kant, zij het onder aantekening dat vooralsnog die hoop ijdel is gebleken, nu zeer recent nog de minister ondanks uitvoerige studie met andersluidende conclusie, de raadsman geen toegang tot het politieverhoor heeft willen verlenen.²

¹ W.J. Pompe: Vooronderzoek of eindonderzoek beslissend? in: Vijf opstellen van Willem Pompe, Zwolle 1974.

² Zie o.m. C. Fijnaut: De toelating van raadslieden tot het politieke verdachtenverhoor, Arnhem, Antwerpen, 1987.

J.A.W. Lensing: Het verhoor van de verdachte in strafzaken, diss. Nijmegen, Arnhem 1988.

De vraag naar de betekenis van het eindonderzoek is van belang voor de beoordeling van het hele strafproces. Gepolariseerd luidt zij als volgt: Is het onderzoek ter zitting bedoeld als een zelfstandig onderzoek dat moet leiden tot een oordeel van een onafhankelijke rechter op basis van persoonlijke confrontatie ter zitting met het bewijsmateriaal (de optimum-hypothese), of gaat het om een formeel noodzakelijke bijeenkomst, gevolgd op de afwezigheid van enige wijze van buitengerechtelijke afdoening, tijdens welke bijeenkomst de rechter zich beperkt tot het toetsen van zijn door het dossier gevormd voorlopig oordeel? (de nul-hypothese). De theorie neigt naar de optimumthese, de alledaagse praktijk naar juist de andere kant.

Het eindonderzoek ter zitting is in onze vaderlandse strafrechtspleging in de regel een buitengewoon saai gebeuren, waar met name de voordrachtskunsten van de voorzitter een centrale plaats lijken in te nemen, en waar een zodanig grote hoeveelheid stukken voorhanden is dat daardoor niet zelden het zicht van de rechter op verdachte en getuige ernstig wordt belemmerd, en zo de verdachte de rechter letterlijk niet ziet zitten.

Belangrijker dan deze fysieke zaken is het gegeven dat m.n. doelmatigheid en efficiëntie de idealen van de optimumthese wezenlijk hebben aangetast, en daarmee het rechtskarakter van het strafrecht ondermijnen.³

2. Het beginsel der onmiddellijkheid⁴

In reactie op het voormalige geheime strafproces wordt thans aan het eindonderzoek als eis gesteld dat het in het openbaar mondeling wordt

³ A.A.G. Peters: Het rechtskarakter van het strafrecht, oratie Utrecht, Deventer 1972.

⁴ Hierover o.m.: Klaus Geppert: Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafverfahren, Berlin 1979; C.J.A. Mittermaier: Die Mündlichkeit in den verschiedenen Gesetzgebungen, herdr. Leipzig 1970; J.F. Nijboer: Enkele opmerkingen over de betekenis van het onmiddellijkheidsbeginsel in het strafprocesrecht, in: NJB, 20 okt. 1979, afl. 36, p. 821-824; H.E. Lohr: Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafprozessrecht, Berlin 1972; S.A.M. Stolwijk: Het onderzoek ter terechtzitting in strafzaken, diss. Leiden, Arnhem 1972, en n.a.v. de-audit-jurisprudentie o.m. W.J. Pompe: Het bewijs in strafzaken, Mededelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, Klasse der Letteren, XXI, 1959.

gevoerd voor een onafhankelijke rechter die geroepen is een beslissing te nemen, bij voorkeur op basis van het beste bewijsmateriaal dat voorhanden is. Dit heet het onmiddellijkheidsbeginsel. Aan dit beginsel onderscheid ik een drietal aspecten met verschillend perspectief.

Het eerste aspect betreft de positie van de verdachte. Door de presentatie ter zitting in aanwezigheid van de verdachte van aanklacht en bewijsmateriaal, wordt deze in de gelegenheid gesteld zijn verdediging onmiddellijk en gedetailleerd te voeren. Hij kan ter zitting tegen de beschuldiging en het aangebrachte bewijsmateriaal alles aanvoeren wat volgens hem tot verdediging strekt. De mate waarin aan dit aspect vorm en inhoud wordt gegeven is bepalend voor het accusatoire gehalte van dit deel van het strafproces, dat door Pompe vanwege het accusatoire karakter een beslissende rol wordt toebedeeld, een standpunt dat ik volledig onderschrijf.⁵

Het tweede aspect betreft de rechterlijke functie. De zittingsrechter is geroepen om over de schuldvraag een zelfstandig oordeel te geven in volstreekte onafhankelijkheid. Dat dit dient te gebeuren naar aanleiding van het onderzoek ter zitting waarin al het bewijs de revue passeert, is een logisch gevolg van het terechte verzet tegen de geheime schriftelijke strafprocedure waarin met het inquisitoire element ook het politionele karakter werd versterkt. Het onderzoek ter zitting is dan niet meer dan een voortzetting van het politieoptreden, zonder een duidelijke scheiding tussen deze twee fasen in het strafproces.⁶ De reactie impliceert dat ter zitting alle getuigen worden gehoord en gezien door de rechter zodat hij daadwerkelijk een zelfstandig oordeel kan geven over de kwaliteit en de mate van betrouwbaarheid van het getuigenbewijs. Bovendien maakt de verschijning van de getuigen ter zitting het eenvoudig om eventuele onvolkomenheden in het voorbereidend onderzoek recht te zetten. Meest wezenlijk is dat door de verschijning van getuigen ter zitting het dialectisch proces van waarheidsvinding vorm en inhoud wordt gegeven. De procespartijen en de rechter zijn in de gelegenheid om vragen te stellen en getuigen te confronteren met andere informatie en/of tegenstrijdigheden in hun verklaring, op zoek naar de waarheid.

⁵ W.J. Pompe, 1974, a.w.

⁶ Zie hierover o.a. M. van de Vrugt: De criminele ordonnantiën van 1570. Enkele beschouwingen over de eerste strafrechtcodificatie in de Nederlanden, diss. Utrecht, Zutphen 1978, p. 135.

Plechtig gezegd: de dialectiek van het recht op waarheid, onder regie van de iudex.

Het derde aspect betreft de openbaarheid, de preciaire hoeksteen van iedere democratische rechtstaat. Om democratische controle, rechtsge-
lijkheid en uiteindelijk om de idealen van onze strafrechtspleging moge-
lijk te maken is openbaarheid een eerste vereiste. Dat impliceert volle-
dige presentatie ter zitting van alle argumenten en kwaliteiten in geding,
of precieser, de beste argumenten en kwaliteiten die partijen voorhan-
den hebben.⁷

De kern van het onmiddellijkheidsbeginsel is gelegen in de presentatie
ter zitting van alles wat voor de juridische en daarmee politiek-rechtssta-
telijke beoordeling van de zaak van belang is. De confrontatie van de
procespartijen en de rechter met de beschuldiging en met het bewijsma-
teriaal is essentieel. Voor een scherper begrip van de juiste inrichting van
het eindonderzoek ter zitting zou ik liever willen spreken van het
confrontatiebeginsel.⁸ Een eindonderzoek dat niet of onvoldoende aan
dit beginsel tegemoet komt, doet in dezelfde mate afbreuk aan alle drie
hiervoor genoemde aspecten: het accusatoire karakter, de autonome
rechterlijke functie, en de openbaarheid van de strafrechtspleging. Waar
elk afzonderlijk, in onderling verband geldt dit nog sterker, beoogt een
bijdrage te leveren aan het rechtsgehalte van het strafrecht ten behoeve
van een rechtvaardige juridische strafrechtspleging, is elke relativering
van het onmiddellijkheids- of confrontatiebeginsel omgekeerd een aan-
tasting van diezelfde juridische kwaliteit van de strafrechtspleging.

Het onmiddellijkheidsbeginsel is een kritisch beginsel en heeft als zoda-
nig nooit absoluut gegolden.⁹ Er zijn altijd wel uitzonderingen op
geweest zowel formeel als praktisch. Formeel kan men denken aan de
strafrechtspleging van jeugdigen. Praktisch gaat het om mensenwerk, of
precieser om de rol die de zittingsrechter speelt bij de realisering van het

⁷ Aan de rechter wordt aldus de mogelijkheid geboden om het beste bewijsmateriaal dat
voorhanden is te gebruiken.

⁸ In deze zin ook A.A.G. Peters in zijn noot bij HR 7 december 1971, NJ 1972, 197 in: AA
1973, p. 236-253.

⁹ Hierover m.n. Mittermaier, a.w.

Zie voor de uitzonderingen in het Nederlandse strafproces: D. Simons: *Beknopte
handleiding tot het Wetboek van Strafvordering*, 7e dr., Haarlem 1925, p. 33-34.

beginsel. Mijns inziens is die rol van doorslaggevende betekenis. Sinds de aanvaarding van de de-audituverklaring, de erfzonde van het strafprocesrecht, is, ondanks de bij herhaling door de Hoge Raad bevestigde en benadrukte vrijheid van de rechter bij de waardering van het bewijsmateriaal, het onmiddellijkheidsbeginsel in zodanige mate gerelativeerd dat sommigen zich afvragen of het wel een beginsel is dat aan onze strafrechtspleging ten grondslag ligt. In elk geval is in de alledaagse praktijk de confrontatie tijdens het strafproces tot minimale proporties teruggebracht. De getuige ter zitting is in de modale strafzaak een zonderlinge verschijning geworden, en het onderzoek beperkt zich tot het voorhouden van processen-verbaal, van gedeelten daaruit, en soms slechts van gedeelten uit zinnen uit het proces-verbaal.

Daarmee is noch de verdachte, noch de openbaarheid gediend, terwijl het zeer de vraag is of deze gang van zaken de waarheidsvinding bevordert. De vrijheid van de zittingsrechter om inhoud te geven aan het beginsel van confrontatie lijkt in de praktijk vooral te worden opgevat als de afwezigheid van de verplichting om ter zitting getuigen te horen en bewijs in ogenschouw te nemen. Van belang voor deze rechterlijke keuze lijkt het perspectief van waaruit de rechter het eindonderzoek en zijn eigen positie daarin benadert. Als diegene aan wie de eindbeslissing is voorbehouden, moet hij in meer of mindere mate kiezen tussen enerzijds de rechtshandhaving als primair doel van de strafrechtspleging, en anderzijds het ordeningsmodel waarin de bestrijding van criminaliteit, de efficiency van de strafrechtspleging in het algemeen en van het eindonderzoek in het bijzonder een dominante plaats innemen. De optiek van de rechtshandhaving opent meer perspectieven voor het confrontatiebeginsel omdat het daarbij niet zozeer gaat om de vraag of er een beslissing wordt genomen, maar vooral hoe die beslissing tot stand komt. De due process gedachte en de waardering van het contradictoire karakter van het strafproces overschaduwden de behoefte aan snelheid en efficiency. In het ordeningsmodel daarentegen wordt het strafproces primair getoetst aan criteria van doelmatigheid en neemt de Funktionsfähigkeit van het strafproces in verband met de criminaliteitsbestrijding een primaire plaats in.¹⁰ In deze benadering

¹⁰ Zie in dit verband ook C.J.M. Schuyt: Tussen macht en moraal, over de plaats van het recht in verzorgingsstaat en democratie, Alphen a.d. Rijn, 1983, m.n. p. 143-144, en voorzover het de persoon van de rechter betreft P.C. van Duyne en J.R.A. Verwoerd:

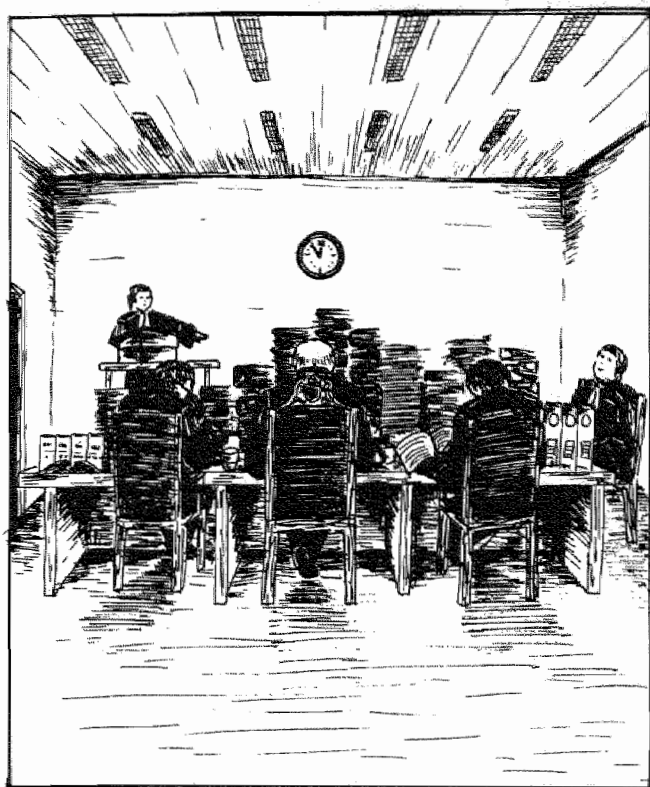
bestaat weinig bezwaar tegen de naadloze overgang van het vooronderzoek in het eindonderzoek, oftewel gecharcheerd, in het ongehinderd doorstromen van gedeelten van het politie-proces-verbaal in het rechterlijk eindvonnis. Het orderings- of bestrijdingsmodel is weinig confrontatiegezin, en biedt ruimte voor een low profile benadering van beginselen en de verdachte beschermende rechten. De relativering van het confrontatiebeginsel heeft gevolgen voor de mate waarin de equality of arms kunnen worden gerealiseerd, en minimaliseert bovendien de controleerbaarheid van de strafrechtspleging, terwijl de rechterlijke functie gemarginaliseerd lijkt te worden tot een stempelfunctie voor het opsporings-proces-verbaal met als inhoud: gezien en accoord. Het verschijnsel van de anonieme getuige kan worden beschouwd als een van de vruchten van deze rechterlijke taakopvatting.¹¹

Gradueel kunnen gemeten naar de mate waarin aan het onmiddellijkheidsbeginsel inhoud wordt gegeven, een drietal typen van zittingsrechters worden onderscheiden, te weten de onmiddellijke, de relatief onmiddellijke of relatief middellijke, en tot slot de middellijke rechter. In één strafzitting kunnen de verschillende typen zich bovendien op onderdelen wisselend manifesteren. De kwalificatie wordt bepaald door de frekwentie en door het belang van de wijze van functioneren.

Kenmerkend voor het eerste type is de oriëntatie op de rechtshandhaving. De daarmee gepaard gaande kritische distantie ten aanzien van het opsporings- en vervolgingsapparaat biedt ruimte voor controle op het voorbereidend onderzoek, en met name ook op de vervolgingsbeslissing door het Openbaar Ministerie. Er is gegeven de ruime mogelijkhe-

Gelet op de persoon van de rechter, WODC rapport 58, 's-Gravenhage 1985, en de bespreking daarvan door G.A.A.J. van den Heuvel in NJB 1986, p. 69-72 onder de titel: De persoon van de rechter. Een overzicht naar aanleiding van recent Nederlands onderzoek.

¹¹ Het verschijnsel van de anonieme getuige is in de theorie en praktijk van de strafrechtspleging terecht breed uitgemeten. Voor een kritisch overzicht wordt verwezen naar A.H.J. Swart: Anonieme getuigen en eerlijk proces, in: Recht als norm en aspiratie, Nijmegen 1986, p. 348-378, en na de publicatie van het rapport van de Europese Commissie, inz. Kostovski/Staat der Nederlanden, mei 1988, G. Mols en T. Spronken: Anonieme getuigenverklaringen in strafzaken aan banden gelegd, in: NJB, 1988, p.

den voor buitengerechtelijke afdoening van strafzaken alles voor te zeggen de beslissing om de zaak ter zitting aanhangig te maken, aan controle te onderwerpen. Immers de afdoening via de strafrechter wordt in het algemeen nog als de meest vergaande wijze van afdoen gezien, en gelet op de andere voorhanden zijnde modaliteiten zou de onmiddellijke rechter het initiatief kunnen nemen via de interne en externe openbaarheid een begin van controle op die beslissing mogelijk te maken.¹² Daarmee wordt aansluiting gezocht bij het ambtshalve bevolen onderzoek naar aanleiding van het dossier of de behandeling ter

¹² Gegeven de mogelijkheden die het Openbaar Ministerie ter beschikking staan om strafzaken af te doen, is in toenemende mate de vraag gerechtvaardigd waarom een zaak ter zitting aanhangig is gemaakt en niet volgens een buitengerechtelijke modaliteit is afgedaan. De afdoening via de rechter wordt als de meest normale, althans zodanig voor de hand liggend beschouwd dat een motivering daarvoor achterwege wordt gelaten. Waar het aanbrengen ter zitting eerder uitzondering dan regel lijkt, dient de beslissing ook overeenkomstig gemotiveerd, inzichtelijk en controleerbaar te zijn.

zitting. In het model waarin het confrontatiebeginsel gerealiseerd wordt vindt een opwaardering van het eindonderzoek ter zitting plaats. De zittingen zijn levendiger, maar duren ook langer. Essentiëler is echter dat het debat over het bewijs mogelijk wordt, en daar gevoerd wordt waar het thuishoort, namelijk voor degene die moet beslissen. Het voorbereidend onderzoek wordt wat het behoort te zijn, nl. voorbereidend.

In de praktijk van de strafrechtspleging overheerst het tweede type, de relatief onmiddellijke of relatief middellijke rechter. Kenmerkend is de neiging om de criminaliteitsbestrijding als hoogste doel van het strafproces te zien. Daarmee gaat een minder kritische distantie ten aanzien van het opsporings- en vervolgingsapparaat gepaard. Veeleer wordt de rechtspraak van dit type rechter gekenmerkt door een a priori vertrouwen in justitie en politie, dat slechts dan en in voorkomende gevallen nog slechts met moeite, ter discussie wordt gesteld wanneer een misslag evident is, ambtshalve, en op verzoek wanneer de verdediging aanvoert

dat het bewijs op onrechtmatige wijze is verkregen. De controle op het voorbereidend onderzoek is dan minimaal. Ter zitting gebeurt bovendien weinig wezenlijks. Er is weliswaar sprake van een mondelinge behandeling, maar de stukken zijn tevoren grondig bestudeerd en worden bekend verondersteld.¹³ Het voorhouden van stukken gebeurt soms bij wijze van surrogaat uitgebreid, soms zeer summier, en in voorkomende gevallen wordt gesuggereerd dat het voorhouden zeker wel achterwege kan blijven omdat betrokkenen de stukken wel bestudeerd zullen hebben. Kenmerkend in dit model is de functie van de rechter-commissaris als toevluchtsoord om getuigen heen te verwijzen wanneer het aantal het getal twee overschrijdt. Getuigen worden namelijk bij voorkeur niet ter zitting gehoord. Dat kost tijd en daar is met de appointering geen rekening mee gehouden, tenminste wanneer het om getuigen gaat die op verzoek van de verdachte op de lijst van getuigen zijn geplaatst.¹⁴

Een negatief verklarende factor hiervoor is wellicht de afwezigheid van een wettelijke verplichting om de getuigen ter zitting te horen, zoals die in sommige buitenlandse rechtsstelsels bestaat. Op praktisch niveau is het meest gehoorde argument dat men simpelweg niet inzielt de noodzaak nog eens over te doen wat al door de opsporingsambtenaar is gedaan.

Het middellijke type tenslotte, kenmerkt zich door een zuiver inquisitoire inslag tengevolge waarvan ruim baan wordt gemaakt voor een directe doorwerking van het opsporingsonderzoek in het eindvonnis zonder kritische toetsing tijdens het eindonderzoek. Hier is het politio-nale aspect in het eindonderzoek dominant, en wel zodanig dat het onderscheid met het geheime schriftelijk proces vervaagt.

In het spanningsveld tussen enerzijds de realisering van het onmiddellijkheidsbeginsel als juridische wens en anderzijds de snelheid en doeltreffendheid van het strafproces als organisatorisch verlangen, is het

¹³ In het tevoren bestuderen van het dossier schuilt een groot gevaar voor het onmiddellijkheidsbeginsel vanwege het risico van vooringenomenheid van de rechter. Zie in dit verband A.L. Melai: De onbevangen strafrechter, in DD 1975, p. 124-127.

¹⁴ Getuigen die op initiatief van het O.M. worden gedagvaard zijn bij de appointering bekend en derhalve kan daarmee rekening worden gehouden bij de planning van de zitting.

gebruik om ter zitting geen getuigen te horen van uitzondering tot regel geworden, en is het onmiddellijkheidsbeginsel van zijn confrontatiepre-tenties ontdaan. Er schijnen rechtbanken te zijn waar helemaal geen getuigen meer ter zitting worden gehoord, onder het motto: de recht-bank heeft wel wat beters te doen.¹⁵ Voor alle duidelijkheid: ik ben van mening dat het juist de taak van de rechter is om een zelfstandig onderzoek in te stellen en persoonlijk kennis te nemen van het bewijs-materiaal tijdens het onderzoek ter terechtzitting. Juist bij het bewijs door middel van getuigen is die persoonlijke confrontatie van eminent belang, terwijl bovendien de procespartijen dan in de gelegenheid zijn om te participeren in het waarheidsvindingsproces. Ik bepleit dan ook het horen van getuigen ter zitting als principe, waarop in voorkomende gevallen uitzonderingen mogelijk zijn. Dit uitgangspunt vloeit recht-streeks voort uit de hiervoor genoemde drie aspecten van het onmiddel-lijkheids- of confrontatiebeginsel en kan nader worden onderbouwd

¹⁵ Onderstaand persbericht uit de Limburger van 16 februari 1989 geeft een getrouw beeld van de situatie die ontstaat wanneer de verdachte verzoekt om een groot aantal getuigen ter zitting te horen. Gegeven de organisatie van de strafrechtspleging en de beperkte omvang van de rechterlijke macht is de reactie van de voorzitter van de strafkamer begrijpelijk, hetgeen de beslissing om het verzoek in te willigen op grond van de overweging dat een fundamenteel recht in het geding is, des te prijzenswaardig maakt.

Verdachte staat op recht

Rechtbank hoort 12 getuigen in het openbaar

Van onze verslaggeefster

MAASTRICHT - De rechtbank Maastricht gaat op 13 maart in een openbare rechtszitting 12 getuigen horen. De recht-bank doet dit op verzoek van een 39-jarige Heerle-naar die verdacht wordt van handel in heroïne.

De Heerlenaar stond er gisteren op dat alle man-nen en vrouwen die tegen hem belastende verkla-ringen hebben afgelegd in het openbaar aan de tand worden gevoeld. Hij wil dan zelf ook vragen stellen. Zo'n uitgebreid verhoor door de rechtbank is de laatste jaren niet meer gebruikelijk. Het kost veel tijd. De rechtbank verwijst meestal terug naar de rechter-commis-saris, die de getuigen bui-ten de openbaarheid ver-hoort.

Rechtbankpresident mr. J. Nolet wees de ver-dachte tevergeefs op de enorme werkdruk van rechters. „U kunt net zo goed de burgemeester van Maastricht laten ko-men om te kijken of het adres nog wel klopt. Wij hebben werkelijk wel wat anders te doen. Laten we asjeblieft reëel blij-ven”.

De verdachte hield voet bij stuk. En de rechtbank kwam tot de slotsom dat de verdachte om een fun-damenteel recht vroeg en zag geen mogelijkheid om het verzoek af te wijzen. De Heerlenaar wordt verdacht van de handel in enkele honderden grammen heroïne.

door kennisneming van de resultaten van forensisch-psychologisch onderzoek.

3. Horen van getuigen

Het gebruik van processen-verbaal van verhoor van getuigen in plaats van het horen van de getuigen zelf doet afbreuk aan een gemotiveerd oordeel over de kwaliteit en de betrouwbaarheid van de getuigenverklaring. De rechter die een getuige niet zelf heeft gezien en gehoord kan zich nauwelijks een gefundeerd oordeel aanmeten over de vraag of de getuige wel of niet betrouwbaar is. Door op stukken recht te doen geeft de strafrechter een deel van zijn primaire functie prijs en legt dat in handen van degene die de verklaring op schrift heeft gesteld. Dat is in de regel een opsporingsambtenaar, van wie niet gezegd kan worden dat hij geen belang heeft bij het zo spoedig mogelijk rond krijgen van een zaak, en wiens taak het is te werken vanuit de psychologische vooronderstelling van schuld bij de verdachte. Van daaruit ook formuleert hij zijn bewijsargumenten in het proces-verbaal. Zelfs wanneer wordt aangenomen dat de desbetreffende ambtenaar volkomen te goeder trouw heeft gehandeld en zelfs wanneer er geen indicaties zijn dat aan de betrouwbaarheid van de getuigenverklaring getwijfeld moet worden, dan nog blijft het in het licht van de waarheidsvinding problematisch om op stukken recht te doen. Deze benadering gaat er immers aan voorbij dat een getuige volkomen te goeder trouw onwaarheid kan vertellen, bijvoorbeeld omdat in zijn geheugen informatie is opgeslagen waarvan niet meer kan worden achterhaald uit welke bron die informatie stamt, maar die door de getuige te goeder trouw wordt gepresenteerd als zijnde door hem waargenomen. Denkbaar is echter dat derden de getuige na het voorval die informatie hebben verstrekt. In dit verband wordt de politie een belangrijke rol toebedeeld.¹⁶ Tijdens

¹⁶ Zie bijvoorbeeld C. Nagler: Vernehmungpsychologie: Warum Personen sich bei der Vernehmung nicht an das erinnern können was sie wissen, in: Strafverteidiger, 5/1983, p. 211 e.v. Hij merkt over de rol van de politie ten aanzien van het thema fictie vs werkelijkheid ('Meinung versus tatsächliche Wahrnehmung') letterlijk het volgende op: 'Ein nicht zu unterschätzender Faktor bei dieser Meinungsbildung sind die oft mehrfach durchgeführten polizeilichen Vernehmungen, bei denen ein ganz bestimmtes Ermittlungsinteresse der befragenden Beamten Art und Umfang der von ihnen

verhoren kan zij door vragen te stellen en door de getuige informatie voor te houden de getuige beïnvloeden en wel zodanig dat de getuige als waar reproduceert wat hij in werkelijkheid van de verhorende ambtenaar vernomen heeft.

Getuigen zijn mensen die fouten kunnen maken, al dan niet bewust. Men moet echter bedenken dat een getuigenverklaring van beslissende betekenis kan zijn voor de uitkomst van het strafgeding. De verdachte heeft er recht op dat uiterst zorgvuldig en kritisch met getuigenverklaringen wordt omgesprongen. Dat dat niet altijd het geval is heeft de Bolderkaraffaire geleerd.¹⁷ In die zaak was het nogal duidelijk dat verklaringen van kinderen, zeker wanneer ze tot stand zijn gekomen met hulpmiddelen als poppen, uiterst dubieus zijn vanwege de suggestie die van de gebruikte poppen uitgaat, en de vermenging van fictie en werkelijkheid, welke vermenging door een leek op het terrein van de forensische-psychologie niet kan worden uitgefilterd.¹⁸ Inmiddels lijkt besloten te zijn om minderjarigen zo mogelijk nog slechts door daartoe gekwalificeerde personen te laten horen.¹⁹ Dat laat overigens onverlet dat het nodig is ook dan controle uit te oefenen.

gestellten Fragen und damit auch implizit Art und Umfang der Erinnerungsleistung und deren Darstellung durch den Zeugen/Angeklagten beeinflussen kann. Auf Fragen vor Gericht erinnert der Vernommene nicht mehr wirklich das, was er gesehen und gehört hat, sondern das, was er zu dem Gesesehenen und Gehörten in der Zwischenzeit gesagt und gedacht hat. Und dies tut er in besten Glauben, die Wahrheit zu sagen'.

¹⁷ In die zaak die zijn naam ontleent aan de naamgeving van het M(edisch) K(leuter) D(agverblijf) De Bolderkar te Vlaardingen waar de zaak aan het rollen kwam en de onderzoeken werden verricht, ging het om vermoedens van ontucht met minderjarigen welke vermoedens ontstonden althans werden onderbouwd met verklaringen van de minderjarigen afgelegd in een verhoorsituatie waarin de zgn. poppenmethode werd gehanteerd. Bij deze methode wordt gebruik gemaakt van anatomische poppen.

¹⁸ De betrouwbaarheid van de poppenmethode is in rechte aan de orde gesteld in een zaak waarin de Hoge Raad bij arrest van 28 febr. 1989, nr. 84.723 een arrest van het Gerechtshof Amsterdam vernietigde aangezien de bewezenverklaring niet naar de eis van de wet was gemotiveerd. Het Hof had namelijk zonder motivering voor het bewijs gebruik gemaakt van de resultaten van een onderzoek met de poppenmethode, terwijl de raadsman de betrouwbaarheid van die methode in twijfel had getrokken en op basis van die twijfel had verzocht om een onderzoek door terzake deskundigen. Dat vond het Hof niet nodig, en achtte zich voldoende voorgelicht.

¹⁹ Aldus een bericht in NRC-Handelsblad van 3 maart 1989 onder de kop: Opleiding van politie voor verhoor kind.

De bijzondere behandeling van de minderjarige als getuige valt de meerderjarige getuige nog niet ten deel. Dat wil uiteraard niet zeggen dat het verhoor van meerderjarige getuigen minder problematisch is.

Bij de totstandkoming van een getuigenverklaring kunnen een drietal stadia worden onderscheiden, namelijk de fase van de waarneming, die van het geheugen en de herinnering, en tot slot de fase van de reproductie.²⁰ Bij de waarneming kunnen zich factoren voordoen die de waarneming bevorderen of juist belemmeren. Die factoren kunnen gelegen zijn in de omstandigheden waaronder wordt waargenomen, zoals bijvoorbeeld licht of duisternis, of goed zicht of mist. De factoren kunnen ook betrekking hebben op de gebeurtenis zelf die wordt waargenomen. Bijvoorbeeld herhaalt het gebeuren zich, of was het slechts eenmalig en bovendien van korte duur? Tot slot kunnen de omstandigheden kleven aan de persoon van de getuige. Is het iemand die rustig observeert, of was de getuige ten tijde van de waarneming bang en vooral op zoek naar een vluchtweg? Verwachtte de getuige een bepaalde gebeurtenis, of voltrok hetgeen hij waarnam zich plotseling en was de getuige er niet op voorbereid? De omstandigheden waaronder werd waargenomen, de manier waarop het gebeuren zich heeft gemanifesteerd en de persoon en diens psychische en fysieke gesteldheid zijn van belang voor de beoordeling van de vraag of de getuige gezien heeft wat hij zegt te hebben gezien. Een voorbeeld: de getuige zegt een aanrijding te hebben gezien. Hij zag namelijk twee auto's krachtig remmen, dicht op elkaar tot

Zie over de minderjarige als getuige o.a. F. Arntzen: *Vernehmungpsychologie: Psychologie der Zeugenvernehmung*, München 1978, p. 34 e.v.;

W.A. Wagenaar: Kinderen in getuigenbank blijken heel vatbaar voor suggesties, *Volkskrant*, 18 juni 1987.

Zie voorts John Nigel Pepper: *The Child Witness*, in: *Criminal Law Quarterly*, 1984, p. 354-384;

Christa Gley: *Psychologische Grundlagen und Kriterien der Beurteilung von Zeugenaussagen bei Kindern und Jugendlichen*, in: *Strafverteidiger*, 9/1987, p. 403-410; Nancy W. Perry en Larry L. Tepley: *Interviewing, Counseling and in-Court examination of children: practical approaches for attorneys*, in: *Creighton Law Review* 1984/85, p. 1369-1426.

²⁰ Hierover uitgebreid o.a. Marcus Stone: *Proof of Fact in Criminal Trials*, Edinburgh 1984;

Norbert L. Kerr, Robert M. Bray (eds.): *The psychology of the Courtroom*, New York 1982; E. Loftus: *Eyewitness Testimony*, Cambridge 1984.

stilstand komen, en vervolgens twee mannen uitstappen die hevig gebarend op elkaar toelopen, agenda's trekken en notities maken. De getuige ziet een aanrijding, in werkelijkheid was er sprake van een ontmoeting van twee bekenden van elkaar die mekaar lange tijd niet hebben gezien en een afspraak maken.²¹

De tweede fase is die van het geheugen.²² Algemeen bekend is dat de herinnering door enkel tijdsverloop vervaagt. Men kan zich na enige tijd bepaalde gebeurtenissen niet meer herinneren. Wezenlijker is echter dat het geheugen vervormd kan worden door informatie die er na de waarneming wordt bijgestopt, en die de originele beelden kan vervangen. Mensen creëren ketenen van causaliteit die vaak niet overeenstemmen met de werkelijkheid. Zoals gezegd kan dat door bijvoorbeeld gesprekken met derden, door het lezen van kranten, en door het voorhouden van informatie tijdens een verhoor.²³ Het is derhalve zaak zo mogelijk te reconstrueren waar de getuige de informatie vandaan heeft zodat een onderscheid kan worden gemaakt tussen fictie en werkelijkheid.

De derde fase is die van de reproductie. De getuige wordt gevraagd weer te geven wat hij heeft waargenomen. De reproductie komt tot stand hetzij spontaan, hetzij naar aanleiding van vragen, zonodig aangevuld met het verstrekken van informatie met het verzoek daarop te reageren. Het moge na het voorgaande duidelijk zijn dat het aanbeveling verdient om de getuige vooral in de gelegenheid te stellen om zijn eigen verhaal te vertellen. Het voorhouden van informatie kan de getuige beïnvloeden, maar ook het stellen van vragen kan van invloed zijn op wat de getuige verklaart. Onderzoek heeft uitgewezen dat getuigen eenvoudig te beïnvloeden zijn door het stellen van in meerdere of mindere mate suggestieve vragen.²⁴ De vraag of de verdachte het pistool in zijn rechterhand had, is een suggestieve vraag die in veel gevallen een bevestigend antwoord uitlokt ook al had de verdachte het pistool in zijn linkerhand, en zelfs als de verdachte helemaal geen pistool had. Aan de vraag dienen ten minste twee vragen vooraf te gaan: heeft u

²¹ Het voorbeeld is ontleend aan een instructie-videoband Observeren dl. 1 en 2, Skillslab Medische Faculteit RL Maastricht.

²² Steven Penrod, Elizabeth Loftus, John Winkler: The Reliability of Eyewitness Testimony: A psychological Perspective, in: Norbert L. Kerr, a.w., p. 119-168.

²³ Idem.

²⁴ Idem.

een pistool gezien? Had de verdachte het pistool? Vervolgens: Heeft u gezien of de verdachte het pistool in de hand had, en zo ja in de linkerhand of de rechterhand?

De beïnvloeding van getuigen kan op uiterst subtiële wijze en vaak onbewust gebeuren. Er kunnen bepaalde gewenste antwoorden mee worden uitgelokt. Wie wil dat een bepaalde film kort duurde zal vragen: Hoe kort duurde de film? Wie liever een wat langere tijdseenheid hoort zal de voorkeur geven aan de vraag: Hoe lang duurde de film?

Beïnvloeding kan op minder subtiële manier plaatsvinden door bijvoorbeeld bij een fotoconfrontatie een bepaalde foto op een van de presentatie van andere foto's afwijkende manier te tonen, bijvoorbeeld schuin, of iets langer. Van beslissende betekenis kan ook zijn de vraag die voor de confrontatie aan de getuige wordt gesteld: Kunt u de verdachte aanwijzen?, hetgeen impliceert dat de verdachte erbij zit, of: Zit de verdachte hier volgens u bij?, hetgeen de mogelijkheid openlaat dat de verdachte niet tussen de foto's zit. De laatste vraag is de meest juiste. Zij laat de getuige vrij om iemand aan te wijzen, meer dan bij de vraag of beter gezegd de opdracht de verdachte aan te wijzen.²⁵ Het verdient aanbeveling om de getuige eerst geheel spontaan een beschrijving te laten geven van de persoon die hij heeft gezien om vervolgens de foto's te presenteren. Indien de getuige eerst bekend wordt gemaakt met het uiterlijk van de verdachte of zelfs weet wie het is, dan is de fotoconfrontatie niet meer dan een test om te zien of de getuige in staat is een plaatje aan te wijzen waarop de kort tevoren meegedeelde kenmerken voorkomen: lange neus, krullend haar, etc.²⁶ Er zijn voor de fotoconfrontatie richtlijnen voor de politie opgesteld die maar zelden worden nageleefd.²⁷ Dat geldt eveneens voor de meerkeuze- of Osloconfrontatie.²⁸

²⁵ Zie over de fotoconfrontatie o.a. Robert Buckhout, Daryl Figueroa: *Eyewitness Identification: Effects of Suggestion and Bias in Identifications from Photographs*, New York, 1974; Steven Penrod, a.w.; Stone, a.w.

²⁶ Penrod, a.w., en W.A. Wagenaar tijdens zijn voordracht over 'Psychologische achtergronden van ooggetuigen' op het Jonge Balie Congres 1988: 'Niets dan de waarheid. Getuigenbewijs in civiel- en strafrecht', Heijen 1988.

²⁷ Zie Henk Holtslag: *Sporen onderzocht. Handboek recherchetechniek*, Lelystad 1986, p. 162-164.

²⁸ Henk Holtslag, a.w., p. 165-167.

De daarvoor opgestelde richtlijnen en de tengevolge daarvan ontstane bewerkelijkheid van deze confrontatie doen de politie in de praktijk teruggrijpen op de confrontatie met de confrontatiespiegel waarachter zich één persoon bevindt, meestal de verdachte. De vraag aan de getuige of hij de persoon herkent en het daaropvolgend antwoord kan nauwelijks serieus worden genomen, en met name niet wanneer de getuige de verdachte na het gebeuren nog gezien heeft, en al helemaal niet wanneer de getuige is meegedeeld dat de verdachte is aangehouden en de getuige hem nog slechts hoeft te herkennen.

Naast de te goeder trouw onwaarheid vertellende getuige staat de willens en wetens liegende getuige, bijvoorbeeld vanwege een eigen belang bij een bepaalde uitkomst van het geding. Voorzover de onwaarheid manifest is of door het opsporingsapparaat manifest is gemaakt, valt de getuige al vroeg door de mand. Maar meestal ligt het niet zo eenvoudig en bepaalt ook deze getuige mede de richting van het opsporingsonderzoek.

Nu rijst de vraag of de zittingsrechter in staat is om met behulp van het dossier zich een gemotiveerd oordeel aan te meten over de betrouwbaarheid van de getuige en zijn verklaring. Met andere woorden, kan hij op grond van de getuigenverklaring en de overige inhoud van het dossier enige controle uitoefenen op het waarheidsgehalte van de verklaring. Het antwoord kan niet anders dan ontkennend zijn. De proces-verbaal van verhoor van getuigen zijn in de regel gepolijste verklaringen waarvan op voorhand duidelijk is dat de getuige het zo niet gezegd kan hebben. Voorzover oneffenheden of ogenschijnlijk minime tegenstrijdigheden worden weggemasseed, wordt in feite door degene die de verklaring optekent verklaard wat hij denkt dat de getuige heeft gezien. Maar zelfs wanneer deze massage niet al te veel afdoet aan de inhoud en strekking van de verklaring, blijft het voor de rechter onmogelijk zich een beeld te vormen van de omstandigheden waaronder is waargenomen, van de waarnemings- en reproductiecapaciteit van de getuige, en van de persoon van de getuige. Van even groot belang is dat niet getoetst kan worden of datgene wat door de getuige volgens het proces-verbaal is verklaard dat is wat hij heeft waargenomen, of bij latere gelegenheid aan de getuige is meegedeeld en vervolgens via het zgn. freezing effect zich in het geheugen heeft genesteld om van daaruit

gereproduceerd te worden als eigen waarneming.²⁹ Evenmin kan worden getoetst of de getuige überhaupt wel de waarheid spreekt. Ter zitting kan door middel van een confrontatie van de getuige met andere informatie, met tegenstrijdigheden, en met kritische vragen worden getest of de verklaring op waarheid berust. Daar komt bij dat de non-verbale communicatie een beslissende betekenis kan hebben voor de overtuiging van de rechter. Een liegende getuige stottert, draait op zijn stoel, of begint te transpireren.³⁰ In het dialectisch proces van waarheidsvinding kan de ruis van beïnvloeding zo mogelijk worden gecorrigeerd en kan doorgaans een reëler beeld van de betrouwbaarheid van de verklaring worden verkregen. Het zou al een verbetering zijn wanneer de processen-verbaal van getuigenverhoor meer informatie zouden bevatten over de vragen die zijn gesteld, over de persoon van de getuige, over de omstandigheden waaronder de waarneming heeft plaatsgevonden, en over de omstandigheden waaronder het verhoor heeft plaatsgevonden. Die informatie is niet alleen onmisbaar voor het geval de getuigen niet ter zitting kunnen worden gehoord. Zij is ook nodig om te kunnen beoordelen of het nodig is om bepaalde getuigen nog ter zitting te horen. Deze aanpassingen kunnen echter niet in de plaats treden van de confrontatie ter zitting, al was het maar omdat in het dialectisch waarheidsvindingsproces de procespartijen de gelegenheid moeten hebben om de getuige aanvullende vragen te stellen.

Tijdens het opsporingsonderzoek is niet alleen de equality of arms zoek, er vindt ook nauwelijks een kritische toets van de betrouwbaarheid van de getuigenverklaring plaats. De oriëntatie op het rond krijgen van de zaak domineert hetgeen zich onder andere manifesteert in het gebruik dat wordt gemaakt van de onwetendheid van de burger als getuige. De rechtspositie van de getuige is in het algemeen al sterk onderontwikkeld.³¹ Het ontbreken van enige verplichting de getuige op zijn rechten te wijzen, zoals bijvoorbeeld het recht om te zwijgen, afgeleid uit het ontbreken van een spreekplicht in deze fase van het onderzoek, leidt

²⁹ E. Loftus, a.w.

³⁰ Zie voor een overzicht van non-verbale communicatie: Gerald R. Miller, Judee K. Burgoon: Factors Affecting Assessments of Witness Credibility, in: Norbert L. Kerr, a.w., p. 169-194.

³¹ Over de rechtspositie van de getuige in strafzaken: Jens-Roger Schmidt: Die Rechte des Zeugen im Strafverfahren, Inaugural-Dissertation, Nürnberg 1986.

ertoe dat getuigen zelden erop wordt gewezen dat ze niet tot antwoorden verplicht zijn. Het gebruik maken van de onwetendheid van de doorsnee burger wreekt zich met name daar waar getuigen op enigerlei wijze nauw betrokken zijn bij de dader en/of de daad, of uit anderen hoofde bereid zijn een belastende verklaring af te leggen. In dit verband is het van belang te wijzen op de kennelijk gebruikelijke gang van zaken volgens welke strafzaken tegen mogelijke heroïnedealers worden ingeleid. Er worden notoire druggebruikers van de straat opgepakt die op het bureau aangekomen de status van getuige krijgen aangemeten en aldaar verzocht worden de of een dealer aan te wijzen. Zodra dat gebeurd is wordt de arrestant op vrije voeten gesteld en duikt onder in de massaliteit van de vrije samenleving. De getuige is dan doorgaans niet meer te achterhalen. Dat weet de getuige ook, dus een verklaring is snel afgelegd zonder veel vrees voor represailles of voor een pijnlijke confrontatie ter zitting, en bovendien lijkt het alsof de arrestatie en eventuele vervolging met een jegens een derde afgelegde belastende verklaring kan worden afgekocht.

Enkele van de hiervoor genoemde bezwaren gelden in mindere mate wanneer het verhoor plaatsvindt door de rechter-commissaris. Dat heeft in elk geval als voordeel dat het verhoor plaatsvindt voor en door een rechterlijk orgaan, dat minder dan het opsporingsapparaat de schijn van belang bij een snelle afwikkeling tegen zich heeft. Bovendien kan bij het verhoor door de r-c de raadsman aanwezig zijn. Het verhoor kan pas dan bij de realisering van het confrontatiebeginsel in de buurt komen wanneer de raadsman t.a.v. de getuige dezelfde rechten toekomen als ter zitting en bovendien de verdachte in de gelegenheid is alle verhoren bij te wonen en vragen te stellen. Een van de aspecten van het onmiddellijkheidsbeginsel is nu juist dat de verdachte zich over het bewijs kan uitlaten in een directe confrontatie daarmee. Het is een misvatting te denken dat de raadsman bij het getuigenverhoor de verdachte kan vervangen. De verdachte is nagenoeg bij elk getuigenverhoor onmisbaar aangezien hij doorgaans beter dan de raadsman op de hoogte is van de feiten, en onjuistheden of oneffenheden in de verklaring van de getuige beter kan aanwijzen. Het lijkt overigens gegeven de praktijk van de verhoren bij de r-c buiten aanwezigheid van de verdachte, niet erg consistent om vervolgens de afwezigheid van de verdachte ter zitting aan te grijpen als regel om ook de raadsman niet aan het woord te laten.

Intussen kan het verhoor door de r-c de confrontatie voor de zittingsrechter niet vervangen. Ter zitting kan nog een en ander gebeuren waarover de getuige nog gehoord zou moeten worden; de indruk en overtuiging van de r-c kunnen niet in de plaats treden van die van de zittingsrechter die uiteindelijk zal moeten beslissen; het onderzoek door de r-c is in het licht van het totale strafproces te zeer fragmentarisch om als volledig onderzoek inclusief afgeronde betrouwbaarheidstoets te gelden, en tot slot zal de mogelijkheid moeten blijven bestaan voor de partijen om in een dialectisch proces aanvullende vragen te stellen en opmerkingen te maken, en wel tegenover degene die de beslissing neemt. Daarmee rijst de vraag of alle getuigen ter zitting moeten worden gehoord.

4. Alle getuigen ter zitting?

Het onmiddellijkheidsbeginsel impliceert dat alle getuigen die voor het bewijs van belang zijn ter zitting worden gehoord. Onder handhaving van het uitgangspunt dat horen staande de zitting regel is, en dat uitzonderingen in de loop der jaren gegroeid slechts onder bijzondere omstandigheden acceptabel zijn, is een systeem denkbaar waarin het verhoor van getuigen wordt opgedragen aan de rechter-commissaris of aan een van de zittingsrechters.³² Dat zou bijvoorbeeld het geval kunnen zijn bij bekende verdachten. Denkbaar is ook dat partijen uitdrukkelijk en expressis verbis afzien van het horen van getuigen. Denkbaar is bovendien dat de verhoren van getuigen tijdens het voorbereidend onderzoek worden geaudiovisualiseerd. De van deze verhoren gemaakte banden maken deel uit van het dossier, worden met het dossier aan de procespartijen en de rechter ter beschikking gesteld, en kunnen ter zitting worden getoond.³³ Deze audio-visualisering binnen het straf-

³² A.J.M. Machielse bepleit de mogelijkheid van verwijzing naar een van de zittingsrechters, in: Een requiem voor het gerechtelijk vooronderzoek, oratie Nijmegen 1989.

³³ Men zou met de audio-visualisering van (onderdelen van) het strafproces nog verder kunnen gaan dan alleen het voorbereidend onderzoek. Ook het eindonderzoek zelf zou kunnen worden vastgelegd op film hetgeen de voorbereiding van appel en cassatie aanzienlijk zou kunnen vereenvoudigen en veraangename. Voorzover het verhoor van getuigen en verdachten in de voorbereidende fase wordt opgenomen, is er sprake van besparing van kosten en tijd. De processen-verbaal zouden kunnen worden

proces die naar mijn mening te weinig wordt gebruikt, verlevendigt niet alleen de voorbereiding en onder de bestaande condities ook het eindonderzoek ter zitting, voor wat betreft de getuigenverhoren kan enigermate inzicht worden gegeven in de wijze waarop de getuige eerder is verhoord. Met de omkering van de regel dat ter zitting geen getuigen worden gehoord tenzij... wordt tegengegaan dat het vooronderzoek naadloos overgaat in het eindonderzoek waarbij niet de rechter maar de opsporingsambtenaar in feite de uitkomst van het strafproces bepaalt, en dat is in strijd met de fundamenteën van het rechtsstatelijk strafproces waarin de onafhankelijke rechter toetst en beslist. Een verdergaande relativering van het beginsel dan hiervoor aangegeven namelijk in geval van een bekende verdachte, en bij uitdrukkelijke instemming van de procespartijen, benadrukt het politionele karakter van het strafproces en vormt een vruchtbare bodem voor misbruik die het beste gedijt in een overwegend schriftelijke en geheime procedure. Het onmiddellijkheidsbeginsel beoogt onder andere dat tegen te gaan. Gegeven de huidige ontwikkelingen waarin een versterkte tendens tot geheimhouding en anonimiteit valt waar te nemen, met uitzondering van de anonimiteit van de verdachte, wint het confrontatiebeginsel aan betekenis en verdient elke poging tot relativering ervan extra aandacht vanuit het perspectief van het rechtsgehalte van de strafrechtspleging.

5. De geheimhouding in het strafproces

In onze strafrechtspleging komt zoals opgemerkt vooral het relatief onmiddellijke type zittingsrechter voor dat in voorkomende gevallen een sterke neiging vertoont zich te willen transformeren in het middellijke type waarvan geheimhouding en anonimiteit de bijzondere kenmerken zijn. Het strafproces lijkt in toenemende mate beheerst te worden door geheimhouding waarbij de rol van de rechter geminimaliseerd is onder gelijktijdige versterking van de positie van het opsporings- en vervolgingsapparaat. Bepaald zorgwekkend is de relatieve eenvoud waarmee de absolute afwezigheid van de confrontatie in de

vervangen door de videoband, veel typewerk kan achterwege blijven, en het verhoor gaat vele malen sneller.

rechtspraak is geaccepteerd. Daaruit zou kunnen worden afgeleid dat ons hoogste rechtscollège zich weinig gelegen laat liggen aan op zichzelf gerechtvaardigde verlangens tenminste het eindonderzoek in strafzaken een zeker contradictoir cachet te geven. Het verschijnsel van de anonieme getuige is een vanuit het confrontatiebeginsel gezien voorlopig dieptepunt. Maar ook bij de geldende praktijk van het niet horen van getuigen ter zitting kan toch moeilijk ontkend worden dat wezenlijke vragen onbeantwoord blijven: heeft de getuige wel waargenomen wat hij zegt te hebben waargenomen? Was de getuige wel psychisch en fysiek in staat om iets waar te nemen, en hoe staat het met zijn geheugen en reproductiecapaciteit, met de beïnvloeding door derden, met het freezing effect, en met de belangen van de getuige bij een bepaalde uitkomst van de zaak? Is de getuige anoniem, dan is het evident dat deze in feite de uitkomst van de strafzaak bepaalt en is de rol van de rechter gemarginaliseerd, en de zitting gereduceerd tot een verplicht nummer waaraan nauwelijks enige legitimiteit ontleend kan worden. De volledige afwezigheid van enige vorm van confrontatie kan niet gecompenseerd worden door de mededeling van de r-c of de politie dat de getuige wel betrouwbaar overkwam. De betrouwbaarheid moet in de eerste plaats worden vastgesteld door degene die de beslissing neemt, en in de tweede plaats moet de betrouwbaarheid blijken uit hetgeen door de getuige in een confrontatie wordt verklaard, alsmede uit de afwezigheid van factoren die op het tegendeel duiden. Dat laatste wordt niet onderzocht en komt dus niet aan het licht.

De anonieme getuige bevindt zich in gezelschap van de under-cover agent, de agent provocateur en de informant. Deze bijzondere opsporingstactieken kenmerken zich vooral door geheimzinnigheid en anonimiteit. Werd als ratio voor het niet prijsgeven van de identiteit van een getuige opgegeven de vrees voor represailles en het daarmee samenhangende gevaar dat door gebrek aan bewijs zaken niet meer met succes konden worden vervolgd, de Hoge Raad accepteert de anonieme getuige ook in het belang van het opsporingsonderzoek.³⁴ Een under-

³⁴ Zie o.m. HR 7 febr. 1989, nr. 84.788. In die zaak werd de identiteit van leden van het in de desbetreffende zaak opgetreden observatieteam niet prijsgegeven en werden zij als anonieme getuigen geïntroduceerd. Het Hof overwoog dat het horen zonder de identiteit te vermelden noodzakelijk was in verband met nadere vervulling van hun functie. De Hoge Raad besliste dat die reden aan de toelaatbaarheid van het bezigen van die verklaringen voor het bewijs niet in de weg staat.

cover wordt onbruikbaar als hij zijn identiteit prijsgeeft. Hij kan niet meer worden ingezet, hetgeen als voldoende is aanvaard om zijn identiteit te beschermen.

Men kan zich afvragen of en zo ja voor hoe lang deze argumentatie op gaat. De keuze voor het opsporingsbelang in de afweging van belangen geeft aan dat de Hoge Raad van oordeel is dat het onmiddellijkheidsbeginsel in zijn volle omvang kan wijken voor het toekomstig belang van een opsporing, waarmee bevestigd wordt dat het beginsel voorwerp is van criminele politiek. Uit oogpunt van een rechtsstatelijk strafproces is deze beslissing vanwege de expliciete onmogelijkheid van rechterlijke controle op de executieve minder begrijpelijk. De motivering kan overigens niet altijd onverkort gelden. Under-cover agents zijn slechts gedurende een beperkte tijd inzetbaar, en er komt een moment dat ze met hun laatste aktie bezig zijn.³⁵ In dat geval gaat het argument van de bescherming ten behoeve van de inzetbaarheid voor toekomstige akties niet meer op. In voorkomende gevallen zal het Openbaar Ministerie moeten kunnen aangeven hoe lang de desbetreffende agent al under-cover is, en wanneer zijn bijzondere status afloopt. Denkbaar is dat de behandeling van een concrete strafzaak dat moment afwacht. Denkbaar is ook dat in de afweging tussen de diverse belangen de overheid gehouden is ten behoeve van de realisering van het confrontatiebeginsel under-cover activiteiten te concentreren en te beperken zodat de anonimiteit ten behoeve van het strafproces kan worden opgeheven.

Een ander in dit verband slechts te vermelden verschijnsel is dat van de telefoontap.³⁶ Ook hier gaat het om een geheime aktiviteit, waarvan degene die het betreft nooit weet hoeft te hebben. De indruk bestaat dat

³⁵ Vgl. het verslag van de studie binnen het Openbaar Ministerie over infiltratie als opsporingstechniek, opgenomen in de Staatscourant 236, 4 december 1985. Zie ook F. Herzog, Rechtsstaatliche Begrenzung der Verbrechensbekämpfung. Eine kritische Bilanz der höchststrichterlichen Rechtsprechung zum Tatprovozierenden Einsatz polizeilicher Lockspitzel, in NStZ 1985, 4, p. 153 e.v.

³⁶ Zie Egb. Myjer: Een getapt man, in: Bij deze stand van zaken, Bundel opstellen aangeboden aan A.L. Melai, Arnhem 1983, p. 313-324. Recentelijk H. Abbink en D. Vermunt: Telefoontap in NN-gvo, in Adv. Bl. 1989, p. 142.

van dit instrument op grotere schaal gebruik wordt gemaakt dan toelaatbaar is.³⁷

Geheimhouding en verklikkerij gaan vaak samen en lijken te worden geïnstitutionaliseerd door een voortdurend inschakelen van burgers bij de opsporing van strafbare feiten, waarbij vertrouwelijke behandeling van de verstrekte informatie in het vooruitzicht wordt gesteld. Voorlopig spant het nationale rechercheprogramma 'Opsporing verzocht' de kroon, door in nagenoeg elke uitzending waarin meer of minder ernstige delicten worden gepresenteerd de burger op te roepen medewerking te verlenen en informatie te verschaffen, waarbij de toegezegde vertrouwelijke afhandeling niet anders kan worden uitgelegd dan als bescherming van de identiteit van de burger in ieder geval tegenover de verdachte. Er zijn veel redenen waarom het programma zou moeten verdwijnen. Een ervan is dat het bijdraagt aan een cultuur waarin het gewoon is in anonimiteit te klikken. Het schuurtje van de buurman tijdens de Heijn-ontvoering is in dit verband spreekwoordelijk.³⁸

Het zou dienstig zijn indien een nader onderzoek zou plaatsvinden naar de juridische juistheid en de maatschappelijke wenselijkheid van de

³⁷ In dit verband is het aardig te vermelden dat op 18 februari jl. in het Dagblad De Limburger een bericht verscheen waarin melding werd gemaakt van het opereren in Limburg van een zestal criminele organisaties die o.m. met behulp van telefoontaps in de gaten werden gehouden. Majoor Kuppens van de Rijkspolitie: 'De zware misdaad heeft voor ons prioriteit. We zijn op de hoogte. We luisteren telefoons af en werken met informanten die betaald krijgen.' Justitie ontkende een week later volgens hetzelfde dagblad het bestaan van die organisaties. Daarmee rijst de vraag op grond waarvan de politie telefoons af luistert.

³⁸ Tijdens de Heijn-ontvoering heeft de politie zich bediend van een woordvoerder die zich o.a. via de televisie na het opheffen van de informatiestop tot het Nederlandse publiek wendde met het verzoek om informatie die kon bijdragen tot de opheldering van de ontvoering. Na de aanhouding van de inmiddels veroordeelde verdachte liet de woordvoerder weten dat hij door het Nederlandse publiek overstelpt was met tips, en voegde er aan toe dat wanneer gevraagd zou zijn om eens een kijkje te nemen in het schuurtje van de buurman, de Nederlandse burger dat ook gedaan zou hebben. Ik vrees dat hij gelijk zou hebben gekregen, hetgeen nog eens bevestigt hoe voorzichtig en terughoudend de overheid dient te zijn bij het inschakelen van burgers in strafzaken, mede gelet op de betrekkelijk geringe bijdrage die de duizenden tips hebben geleverd aan de ontknoping van deze ontvoering. Zie hierover ook mijn bijdrage in het Crimineel Jaarboek van de Coornhert Liga, Breda 1989: Overheid en pers in de Heijn-ontvoering.

in het vooruitzicht gestelde vertrouwelijkheid van door burgers aan de politie verschaft informatie.

De voortschrijdende anonymisering van het strafproces als een van de resultaten van de relativering van het confrontatiebeginsel tast de openbaarheid in ernstige mate aan, en maakt controle op justitiële activiteiten moeilijk zo niet onmogelijk. Achter de regelmatig in processen-verbaal opduikende zinsnede 'blijkens binnengekomen ambtsberichten' kan een argeloze informant schuilgaan, maar evengoed een onrechtmatig handelende opsporingsambtenaar.

De geschetste ontwikkeling kan in de nabije toekomst een aantal belangrijke impulsen verwachten. Daarom zou ik willen bepleiten dat het des te noodzakelijker is vast te houden aan de realisering van het onmiddellijkheidsbeginsel in al zijn facetten en te bestrijden dat crimineel-politieke overwegingen van beslissende betekenis worden voor de kwaliteit van de strafrechtspleging.

Het verdwijnen van de binnengrenzen in Europa, eerst binnen het Schengengebied en vervolgens binnen het territorium van de EEG, zal leiden tot een vergaande mate van politieke samenwerking, waarbij niet alleen de opsporing van strafbare feiten maar ook het uitoefenen van controle op het doen en laten van individuele en van groepen van burgers een belangrijke activiteit wordt.³⁹ Dit wordt mogelijk gemaakt dankzij computergestuurde informatieverwerking. Daarmee krijgen de strafvorderlijke bevoegdheden een kwalitatief andere invulling, waarbij

³⁹ Het Schengenakkoord is gepubliceerd in Tractatenblad 1985, nr. 102. In de onderhandelingen die op basis van het akkoord worden gevoerd om uiteindelijk tot opheffing van de binnengrenzen in het Schengengebied te komen, is het Schengen-informatiesysteem (SIS) geïntroduceerd. Met behulp van dit computergestuurde systeem kan informatie worden opgevraagd over de status en het mogelijk criminele verleden van diegenen die zich binnen het Schengenterritorium bevinden. Immers, 'een goede informatieuitwisseling... is de hoeksteen van de internationale samenwerking bij de bestrijding van internationale of grensoverschrijdende criminaliteit'. (Tweede Kamer, 1985-1986, 19326, nr. 1, p. 6). Overigens heeft de eenwording van Europa niet zoveel uitstaande met de vergaande internationale samenwerking op het terrein van de bestrijding van internationale en grensoverschrijdende criminaliteit. Opvallend is verder hoe weinig aandacht lijkt te worden besteed in het Schengen-overleg aan de positie van de burger, de verdachte, en zijn verdediging. Vlg. in verband met de computerisering van informatie ook K. Rebmann: Elektronische Datenverarbeitung (EDV) in Strafverfolgungsangelegenheiten und Datenschutz, in: NSStZ 1984, 1, p. 1 e.v.

de controle uit oogpunt van preventie en snellere opsporing van strafbare feiten de extra dimensie is die in versneld tempo wordt gerealiseerd. Overigens zien we nationaal al de eerste aanzetten daartoe. De criminele kaart van de commissie Gonzalves⁴⁰ ten behoeve van de bestrijding van georganiseerde criminaliteit en de plannen om tot een verdergaande strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen te komen,⁴¹ bieden meer dan aanknopingspunten voor deze transformatie van opsporing naar controle.⁴²

De computergekoesterde verdenking is een logisch sequeel van deze benadering. Daarbij zal ook in het strafproces de computer geacht worden gelijk te hebben, tenzij het tegendeel blijkt. Vragen over hoe de informatie de computer is ingegaan, wie dat gedaan heeft, en met welke bevoegdheid, welke informatie er verzameld is, hoe en op basis waarvan, zouden wel eens minder passend kunnen zijn in een strafproces waarin de controle de basis voor de opsporing en vervolging is, en waarin de confrontatie ter zitting vervangen is door een overdosis aan technische en computergestuurde informatie.

De vraag dient zich aan wat in deze ontwikkeling de taak en positie van de advocaat is.

⁴⁰ Rapport van de werkgroep bestrijding zware georganiseerde criminaliteit, november 1987.

⁴¹ Rapport van de werkgroep strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen. Zie voorts mijn reactie daarop in dagblad Het parool, 14 november 1988: Straf voor beramen misdaad droevig plan, en: M. Rutgers: Strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen ongewenst, in: DD 19(1989), p. 103-119.

⁴² Zie hierover mijn dissertatie: Strafbare samenspanning, een rechtshistorisch en rechtsvergelijkend onderzoek, diss. Utrecht, 1982, Arnhem 1982, alsmede mijn bijdrage aan het crimineel Jaarboek van de Coornhert Liga 1989, Breda 1989: Over de 'modernisering' van het strafproces p. 4-10. Zie ook: Erhard Denninger: Der Präventions-Staat, in: Kritische Justiz, 1988, p. 1-15.

Vgl. ook Klaus Rogall: Frontalangriff auf die Bürgerrechte oder notwendige Strafverfolgungsmassnahme? Zur Regelung der sog. Schleppnetzfahndung in 163d StPO, in: NStZ, 1986, 9, p. 385 e.v.

6. De positie van de advocaat

Een oriëntatie op de bestrijding van criminaliteit als primaire doelstelling van het strafproces biedt weinig ruimte voor beginselen en individuele rechten die aan een doelmatige funktionstüchtige strafrechtspleging in de weg lijken te staan. Dat betekent niet dat de rechtsbeschermende beginselen daarmee hun betekenis hebben verloren, wel dat zij niet meer vanzelfsprekend zijn. Ze worden in het ordeningsperspectief geplaatst tegenover de eisen van efficiency en snelheid, en van de belangenafweging die daarop volgt is voorspelbaar wat de uitkomst zal zijn in een tijd waarin criminaliteitsbestrijding welhaast een magisch begrip is geworden.⁴³ Deze individualisering van rechtsbeginselen bete-

⁴³ Vgl. Eckhart Riehle: Funktionstüchtige Strafrechtspflege contra Strafprozessuale Garantien, in: Kritische Justiz, 1980, p. 316-324.

kent ook dat de verdachte er zich uitdrukkelijk op moet beroepen wil hij aanspraak maken op de beschermende werking ervan. In de praktijk ligt daar een belangrijke taak voor de raadsman. Die taak wordt verzwaard door de relativering van het confrontatiebeginsel en de daarmee samenhangende anonymisering van het strafproces o.m. door de computerisering als specifieke ontwikkelingstendens, en door de mede dankzij de technologische verworvenheden steeds groter wordende voorsprong van het Openbaar Ministerie, welke zich zal manifesteren in een kwantitatieve en kwalitatieve toename van de technische rapporten, opge maakt door terzake deskundigen welke voor het OM daarvoor op afroep beschikbaar zijn.⁴⁴

De geschiedenis van het strafproces is de geschiedenis van de verdediging. Het is opvallend hoe weinig aandacht in de politiek en de wetenschap wordt besteed aan de rol en de positie van de raadsman in een veranderend strafproces. Het verstoorde evenwicht vraagt uit oogpunt van een kwalitatief hoogstaande strafrechtspleging om een duidelijk antwoord van de kant van de verdediging, die daartoe in zijn algemeenheid onder meer door de afwezigheid van een specialistische opleiding en een nationaal en internationaal georganiseerd verband niet is uitgerust. Haar bevoegdheden zouden moeten worden uitgebreid o.a. door toelating tot de verhoren van getuigen in de fase van het opsporingsonderzoek. Daarnaast zou de verdediging meer inzicht moeten krijgen in en toegang tot geplande opsporingsacties en aanhoudingen. Het valt gegeven het gewijzigde beeld van het strafproces niet goed vol te houden waarom in voorkomende gevallen een select gezelschap journalisten wel, de raadsman niet wordt toegelaten tot bepaalde opsporingsactiviteiten. De tegenwerping dat de raadsman nog geen cliënt heeft kan worden ontweken door de op afroep beschikbare advocaat als geweten te laten opereren en als getuige die later ter zitting als zodanig kan verklaren wat is voorgevallen. Zouden er te weinig advocaten beschikbaar zijn dan zou gedacht kunnen worden aan een systeem analoog aan dat van officier en hulpofficier van justitie, de hulpadvocaat die als zodanig optreedt en van zijn optreden verslag uitbrengt aan de

⁴⁴ Vgl. Stephan Barton: Strafverteidigung und Kriminaltechnik, in: Strafverteidiger, 3/1988, p. 124-130; Jürgen Crummenerl: Verteidigung im Strafraum? in: Strafverteidiger, 2/1988. Zie ook nr. 1, 1989 van Justitiële Verkenningen, Criminalistiek in Nederland, Arnhem 1989.

raadsman van de verdachte. Tot slot verdient aanbeveling te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn van een eigen gerechtelijk laboratorium voor de verdediging, eventueel in Europees verband.

Op korte termijn kan de verdediging door een juiste waardering van het confrontatiebeginsel en door kennis van en inzicht in de wetenschap van de forensische psychologie gemotiveerd worden minder dan thans het geval is genoeg te nemen met de afbouw van een van de meest ten behoeve van de verdediging ontwikkelde beginselen.

7. Tot besluit

Ik kom tot een afronding

In een rechtsstaat dient het uitgangspunt dat de executieve gecontroleerd wordt door de onafhankelijke rechter onwrikbaar verankerd te zijn. Aan dat uitgangspunt mag niet worden getornd. Ik heb betoogd dat dat uitgangspunt op de tocht staat en dan ook nog in het deel van het recht waarin van oudsher algemeen aanvaard is dat juist daarin die controle hard nodig is, niet in de laatste plaats vanwege de vergaande bevoegdheden waarover de overheid beschikt om in te grijpen in het leven van de burger. De rechter lijkt bereid een deel van zijn taak door te schuiven naar het opsporingsapparaat, terwijl dat apparaat zelf zo vindingrijk is om de rechter tot die afstand te verleiden. In deze zichzelf versterkende dans wordt het risico van onjuiste beslissingen aanvaard door de relativering van de burgers beschermende rechtsbeginselen, zoals het onmiddellijkheidsbeginsel.

De rechter lijkt in toenemende mate voorzover hij het type van de onmiddellijke rechter representeert en als zodanig streeft naar de realisering van de optimumthese, in de Nederlandse strafrechtspleging een uitzonderingspositie in te nemen. De liberale rechterlijke taakopvatting waarin het confrontatiebeginsel mede ten behoeve van de verwezenlijking van de primaire rechterlijke functie zijn plaats vindt, krijgt te weinig ruimte binnen een kader waarin ogenschijnlijk consensus bestaat over de betekenis die moet worden toegekend aan de bestrijding van de criminaliteit als een van de functies van het strafproces. Die ogenschijnlijke gelijkgestemdheid dankt zijn bestaan onder meer aan de van rijkswege te krap bemeten omvang van het rechterlijk apparaat waarin het rechtsstatelijk denken van de een onmiddellijk weerslag heeft op de

agenda van de ander. Voor een structurele opleving van het confrontatiebeginsel is tenminste nodig het politieke besef dat goede rechtspraak kostbaar is.

Voor zover nodig kan de benodigde ruimte worden uitgelokt door uitspraken van de Europese Commissie en het Hof tot bescherming van de rechten van de mens.⁴⁵

Voor de verdediging geldt dat zij de mede ten gevolge van de relativering van het confrontatiebeginsel gebrekkige acceptatie van het beginsel van equality of arms gedwongen is tot andere strategieën, met name ook gericht op een structurele verbetering van positie en faciliteiten.

⁴⁵ Zie de eerder aangehaalde Kostovski-zaak, en de beslissing inzake Unterperthinger vs Oostenrijk 1/1985/87/134.

Dames en Heren,

Degenen die hebben bijgedragen aan mijn benoeming dank ik voor het door hen in mij gestelde vertrouwen.

Hooggeachte Peters, beste Toon,

We zijn ongeveer tegelijkertijd in Utrecht gearriveerd, jij als hoogleraar straf(proces)recht, ik als rechtenstudent. Je vertrok van het Willem Pompe Instituut kort nadat ik daar tewerk was gesteld. Van enig causaal verband is mij nooit iets gebleken. De Utrechtse jaren waren bijzonder goede jaren, ook al zat jij later in je eigen instituut. Je creativiteit en daadkracht heb ik steeds als bijzonder inspirerend ervaren. Daarvoor en voor je nimmer aflatende persoonlijke interesse en voor de vriendschap die ons bindt, ben ik je zeer erkentelijk.

Leden van de vakgroep strafrecht en criminologie,

Als relatief kleine vakgroep die bovendien werkzaam is binnen een rechtsgebied dat voortdurend spanningen oproept, is het zaak een arbeidsklimaat te scheppen dat zich kenmerkt door een grote mate van openheid en betrokkenheid. De problemen waarmee ons vak en wij niet minder worstelen, zijn weliswaar niet allemaal even nieuw, maar vragen wel steeds om nieuwe creatieve antwoorden, waarmee een bijdrage wordt geleverd aan het verhogen van het rechtvaardigheidsgehalte van de samenleving in het algemeen, en van de strafrechtspleging in het bijzonder.

Dames en heren leden van de juridische faculteit,

Zoals zovelen van U ervaar ik het werken in de juridische faculteit van deze instelling als enerverend en boeiend, maar ook als zeer vermoeiend. Dat laatste heeft alles te maken met de organisatie van de faculteit en de onderwijsbelasting, die met name hoog lijkt door de versnippering van tijd en energie. Of hier sprake is van een kinderziekte zal binnen korte

tijd duidelijk moeten worden. Wellicht dat we bij onze medische broeders te rade moeten gaan.

Dames en heren studenten,

Het strafrecht is een problematisch vakgebied dat zich bij uitstek leent voor het probleemgestuurd onderwijs dat erop gericht moet zijn U vertrouwd te maken met achterliggende vragen en problemen van wisselende omvang. Het is tegelijkertijd een uiterst boeiend deelgebied van het recht vanwege de dynamiek die er met name door creatieve juristen en politici wordt ingebracht. Ik stel mij voor bij U meer dan normale belangstelling voor het strafrecht met toebehoren op te wekken, en met name voor die aspecten die van essentiële betekenis zijn voor een meer rechtvaardige strafrechtspleging.

Lieve ouders,

Mijn wijze van denken over het recht en de inrichting van de samenleving vindt zijn oorsprong in de voorbeeldfunctie die U in uw lange leven hebt vervuld. Ik ben U daarvoor zeer erkentelijk.

Lieve Maria, Claire, Violette, Daniël, Iris, Sylvian,

Ik ben me ervan bewust dat het niet altijd meevalt samen te wonen met iemand die teveel tijd in zijn werk stopt. Dat zou in een andere baan vrees ik niet anders zijn. Die energie zou overigens zonder jullie liefde en betrokkenheid niet zijn op te brengen.

Ik dank U voor Uw aandacht.